

NOTES SOBRE UN PLAT MEDIEVAL TROBAT A TARRAGONA

Aquest escrit pretén donar a conèixer una peça de ceràmica medieval trobada a Tarragona, i som del parer que la seva singularitat justifica plenament aquestes ratlles. El descobriment es feu el dia 7 d'agost de 1992 en el decurs d'unes excavacions arqueològiques que s'efectuaven en el solar que ocupa l'hospital de Sant Pau i Santa Tecla (Rambla Vella, 14), sota la meua direcció. El context estratigràfic en que aparegué correspon a la segona meitat del segle XVI (sobre l'any 1580), en un potent estrat de reompliment que ha de relacionar-se amb la construcció de l'esmentat hospital. El plat objecte d'estudi és medieval (segle XIV), i per tant hem de considerar-lo com material antic arrossegat, igual que altres peces medievals i romanes que formaven part del mateix conjunt.

Descripció

El plat pertany al grup de ceràmica decorada coneguda comunment amb el nom de "verd i manganès" (tot i que seria més correcte "verd i negre" o "coure i manganès", per tal de no barrejar conceptes). Es tracta d'una peça oberta que pot adscriure's tipològicament al grup de les "servidores". Les seves mesures són 34 cm. de diàmetre per 9,5 d'alçada màxima. Va trobar-se trencada en quatre fragments que, un cop enganxats, permeten reconstruir una quarta part de la peça, aproximadament (fig. 1). La pasta és la comú en aquest grup: argila de baixa qualitat i poc garbellada, cosa que determina gruixos i pesos notables. Només la cara interna està esmaltada.

El motiu central està emmarcat per una sanefa que consta d'uns losanges creuats per una aspa de color negre, separats per dues línies verticals de color verd, i delimitats per dalt i per baix per una doble línia contínua negra.

La figura principal ens ha arribat molt fragmentària, però tenim el suficient per saber de què es tractava, i intentar establir comparacions. Destaca en primer lloc un cap antropomorf que es va fent estret fins acabar en punta, amb uns trets facials força expressius: els ulls, d'una mirada increïblement trista i

melancòlica, malgrat la senzillesa dels traços; les celles, molt marcades; el nas, allargat; i la boca, que no sabríem dir si va també acompanyada de barba. Coronen el cap dues banyes punxegudes, de les que només una es conserva completa. Per sota, el coll és llarg i sinuós, i correspon evidentment a un animal, com ho assenyala a més el fet que hi hagi uns ornaments formats per agrupacions de punts en negre barrejats amb algun de verd. Al darrera, trobem part d'una forma no identificable en principi, però que hem de considerar com una ala, en vista dels paral·lels que veurem més endavant, que està farcida d'una sèrie de línies que semblen indicar la direcció del plomatge. Finalment, per sota del coll es véu un traç en manganès que podria ser un fragment de la pota. Així doncs, estem davant d'un animal mitològic amb cos d'au, cara humana i banyes.

Filiació

Hom esmenta tres centres de ceràmica bicolor –verda i negra– al segle XIV: Paterna, Terol i Manresa-Barcelona. Cadascun d'ells té unes característiques pròpies que els distingeixen. La servidora recuperada a l'excavació de l'hospital pertany sense dubte al grup català, com mostren clarament els motius decoratius. Deixant de banda alguns treballs on s'esmenten troballes de ceràmica en verd i negre, i algunes obres generals, ens hem de remetre sobretot a una monografia que estudia els 66 exemplars –sencers o restaurats– conservats al Museu Comarcal de Manresa¹, exemplars tots ells procedents de l'enderroc de les voltes de l'església del Carme d'aquella ciutat l'any 1936. El conjunt es data el segon terç del segle XIV (època de la construcció de les voltes gòtiques de l'església), i fou emprat com material de construcció per alleugerir el pes de la coberta, pràctica molt freqüent en aquella època². El fet que aquests atuells es destinessin a ser barrejats amb el formigó, fa pensar que les peces no serien transportades de lluny, si no més aviat de terrisseries situades pels voltants, i per això s'ha dit que el centre productor de la ceràmica catalana en verd i negre estaria situat a Manresa. No obstant, la documentació sembla indicar l'existència de forns de ceràmica decorada a Barcelona. En tot cas, és factible la presència de diversos centres productors, que no podran ubicar-se correctament fins que siguin localitzats llurs respectius testars.

E Riera i J.-E Cabestany proposen una tipologia de peces obertes (escudelles, escudellons, plats-talladors i servidores) i tancades (pitxers, tupins, setrills i pots d'apotecari). Segons aquesta tipologia, la nostra peça és una servidora, que es defineix com un recipient apte per a servir menjars sòlids, i per tant, amb una grandària superior a les dels plats i una capacitat suficient per a contenir més d'una ració de menjar.

La sanefa de la nostra servidora és igual a la número 7 de la seriació de

1. RIERA, E.-CABESTANY, J.-E: *Ceràmica de Manresa. Segle XIV*. Barcelona, 1980.
2. BASSEGODA, J.: *La ceràmica popular en la arquitectura gòtica*. Barcelona, 1983.

Manresa, que és també la que decora un major nombre de peces. Aquest motiu apareix en moltes de les ceràmiques publicades de diversos jaciments: El Bullidot, la granja d'Ancosa, el castell de Llinars, el de Cotlliure, etc., i jo mateix he vist aquesta sanefa en fragments procedents d'excavacions arqueològiques de la nostra ciutat.

Però el que dona singularitat a la peça tarragonina no és pas la sanefa, si no el motiu decoratiu central: l'au mitològica. En efecte, la gran majoria de les peces en verd i negre sortides dels obradors catalans recullen motius de tipus geomètric o vegetal; són poques les que contenen figuracions humanes o animals, i es poden comptar amb els dits d'una mà les que representen animals quimèrics, com la nostra. Així, de les 66 peces de Manresa només una presenta un animal mitològic. Precisament aquí és on rau l'excepcionalitat d'aquesta representació iconogràfica. Veiem a continuació una relació dels exemplars de producció catalana que contenen animals mitològics.

Paral·lels

Servidora procedent de Manresa (fig. 2). És una estranya figura d'au amb cara humana, coronada amb una mena de mitra o una cresta. Segons uns, es tracta d'un ocell mitològic indeterminat i segons altres, d'una harpia. El cos ofereix les potes amb simples traços negres, resta tapat parcialment per l'ala i acaba en una cua. El perfil de l'animal està dibuixat en negre, i la part central del cos està decorada amb sèries de línies verticals alternades les negres amb les verdes. L'ala i la cua contenen sèries de línies que intenten representar el plomatge.

Les similituds entre la servidora de Manresa i la de Tarragona són força clares. En primer lloc, la sanefa és idèntica i l'au mitològica, molt semblant. La disposició del cos és la mateixa: coll sinuós paral·lel a l'orla i ala dibuixada d'idèntica manera. Només l'ornamentació del coll difereix. Així, mentres en l'exemplar manresà hi ha sèries de línies verticals, en el nostre hi ha agrupacions de punts. La cara presenta algunes semblances: està íntegrament dibuixada en negre, la disposició de les celles i la boca; i també algunes diferències: aquella és rodona, i la d'aquí, amb una barbata o mentó exageradament punxegut. Per últim, el nostre cap està coronat per dues banyes, mentres el de Manresa ho està per una mena de barret no definit.

Servidora procedent de Santromà. Tenim referències indirectes de l'aparició d'un exemplar decorat amb un animal fantàstic de rostre femení, d'un estil semblant a la peça manresana³.

Les peces de Tarragona, Manresa i Santromà representen animals fantàstics que tenen cos d'au i cap humà. Creiem que és d'interès fer esment

3. BARRACHINA, J.-MONREAL, L.: *El castell de Llinars del Vallès*. Montserrat, 1983. Pàg. 95.

també d'aquells plats que representen aus, per tal de veure les analogies compositives en la disposició dels diversos elements.

Servidores procedents de Cotlliure. L'excavació del castell reial de Cotlliure va proporcionar un gran nombre de ceràmiques medievals, entre les que destaquen les decorades en verd i negre. De les 88 peces reconstruïdes n'hi ha dues amb representacions de gallinàcees, el cos de les quals s'assembla més als exemplars de Tarragona i Manresa que no pas al de Girona. Es repeteixen els mateixos trets apuntats fins ara. Potser la diferència més notable és l'orla, que aquí consta de tres línies paral·leles, verda la del mig i negres les dels costats⁴.

Servidora procedent de Girona. En la coneguda servidora de Girona hi figura un ocell, probablement un flamenc. Fou trobada l'any 1933 en unes excavacions als Banyes Àrabs, edifici termal construït el 1294 i, segons sembla, aquesta és la data que se li ha d'atribuir a la peça. La sanefa és quasi igual a les que presenten els plats de Tarragona i Manresa, amb la sola diferència que són tres en lloc de dos els traços en verd que separen els losanges, el cos del flamenc també es torça seguint el sentit de l'orla, especialment el coll. L'ala i la cua són molt similars a les peces fins ara comentades, tot i que d'un tamany menor, degut al cos més estilitzat que presenta el flamenc⁵.

Discussió

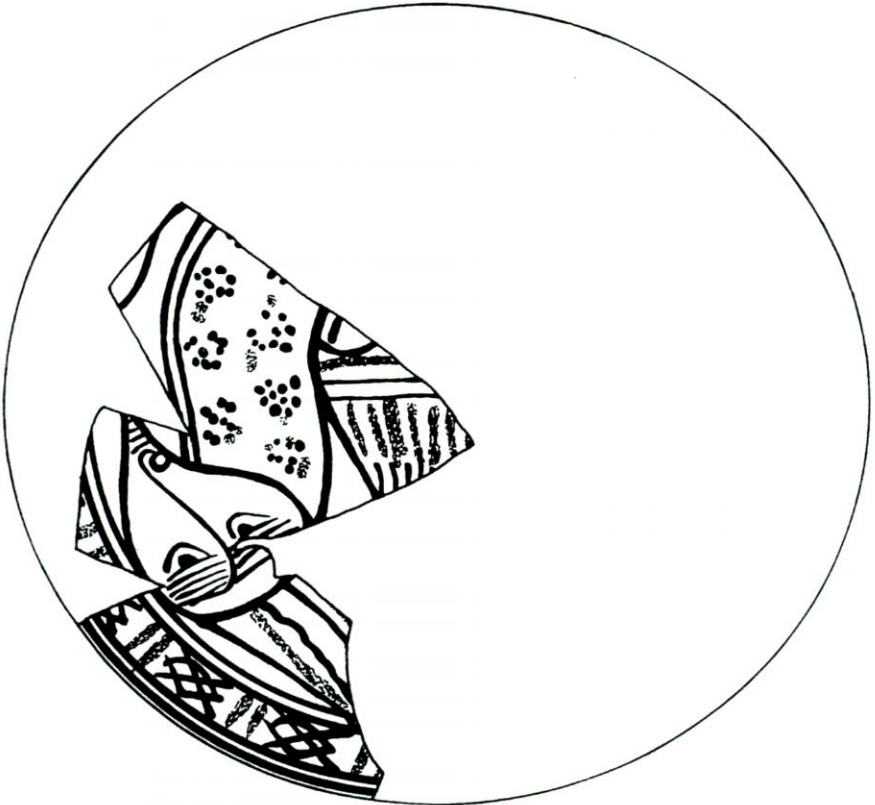
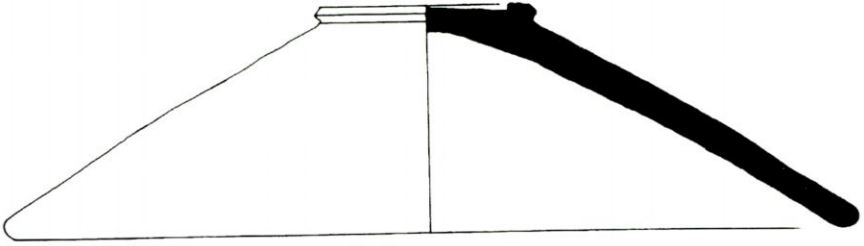
No hem pogut veure la peça de Santromà, però en la comparació entre les servidores de Tarragona, Manresa, Girona i Cotlliure s'evidencia una gran unitat d'estil. Totes tenen unes sanefes similars (a excepció dels dos plats de Cotlliure). El cos de les aus s'adapta al marc a partir del moviment de l'animal mateix que es torça fins a fer-se paral·lel a les línies que delimiten la sanefa. Així, les formes tendeixen a allargar-se com cucs. Elements com les potes, l'ala o la cua són també germans.

Com hem vist, doncs, només les figures de Tarragona, Manresa i Santromà són representacions d'éssers imaginaris, que curiosament coincideixen en tenir cos d'au (de gallinàcea, a jutjar pel la semblança amb els de Cotlliure) i cap humà. A banda de ressaltar-les com inhabituals dintre de la producció catalana de ceràmica en verd i negre, no volem finalitzar sense rememorar les imatges –també animals amb cap humà– de les rajoles procedents de la capella del Corpus Christi de la Catedral de Tarragona, que formen un important conjunt, més antic i diferent, malgrat emprar la mateixa tècnica, que està mancat encara d'un estudi acurat.

JORDI LÓPEZ VILAR

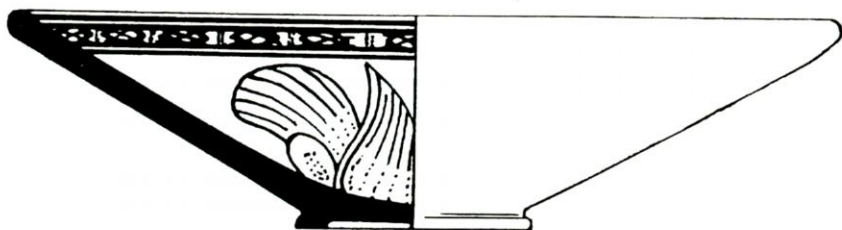
4. VERDIE, S.: "La céramique médiévale décorée d'oxyde de cuivre et de manganèse retrouvée au Château Royal de Collioure", *Archéologie Médiévale* (Caen) II, (1972). Pàgs. 281-303.

5. CIRICI, A.-MANENT, R.: *Ceràmica catalana*. Barcelona, 1977. Pàgs. 76-83.

lám 1

lám 2

NOTA DE RECTIFICACIÓ:

En el artículo de Javier Arce “Constantinopla, Tarraco y Centelles” publicado en esta revista en el número correspondiente a 1994, nº 16, pàgina 159, el pie de la figura 3 debe decir: Retrato del Museo de Aquileia y no retrato de Constante”.